

Економічна безпека як багаторівнева система

Каламбет (Юдіна) С.В.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри «Фінанси та облік»
Дніпродзержинського державного технічного університету

Кириленко Б.О.

магістр
Дніпродзержинського державного технічного університету

У статті зазначено, що необхідність забезпечення економічної безпеки держави зумовлена об'єктивними процесами й явищами, які відбуваються в національній економіці та суспільстві, а також у глобальній економіці. Розглянуто економічну безпеку як багаторівневу систему. Показано підходи до визначення економічної безпеки. Наведено принципи забезпечення економічної безпеки. Наведено узагальнений аналіз досвіду країн світу щодо розв'язання проблем економічної безпеки.

Ключові слова: безпека, національна безпека, економічна безпека, механізм забезпечення економічної безпеки, принципи забезпечення економічної безпеки.

Каламбет (Юдіна) С.В., Кириленко Н.А. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК МНОГОУРОВНЕВАЯ СИСТЕМА

В статье указано, что необходимость обеспечения экономической безопасности государства обусловлена объективными процессами и явлениями, которые происходят в национальной экономике и обществе, а также в глобальной экономике. Рассмотрена экономическая безопасность как многоуровневая система. Показаны подходы к определению экономической безопасности. Приведены принципы обеспечения экономической безопасности. Выполнен обобщенный анализ опыта стран мира по решению проблем экономической безопасности.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность, механизм обеспечения экономической безопасности, принципы обеспечения экономической безопасности.

Kalambet (Yudina) S.V., Kirilenko B.O. ECONOMIC SECURITY AS A MULTILEVEL SYSTEM

The article pointed out that the need to ensure the economic security of the state due to objective processes and phenomena occurring in the national economy and society, as well as in the global economy. We consider the economic security as a multilevel system. Showing approaches to the definition of economic security. The principles of economic security. Presents a synthesis of the experience of countries to address issues of economic security of the world.

Keywords: security, national security, economic security, the mechanism of economic security, the principles of economic security.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Становлення в Україні основ ринкової економіки кардинально змінило як організаційно-правовий статус підприємств, так і середовище їх зовнішньої взаємодії з інститутами держави і ринку. Відповідно, це призвело до зміни соціально-економічних чинників, які раніше забезпечували стабільний і стійкий режим роботи підприємств, а тепер частково втратили свою функціональну здатність або взагалі були замінені новими чинниками, що мають складнішу природу і суперечливі наслідки своєї дії на підприємства. Ця обставина породила потребу розроблення такої системи управління підприємствами, як економічна безпека їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою забезпечення економічної безпеки в Україні займаються недостатньо та не комплексно, тому що основну увагу приділяють антикризовому управлінню на рівні підприємства.

Дослідженню проблем економічної безпеки підприємства присвячено праці Груніна О.А., Могільного А.І., Іванова В.А., Ярочкіна В.І., Бендікова Л.П., Забродського В.В., Шликова В.В., Тамбовцева В.А., Гладченко Т.Н., Камлика М.І., Фоміної М.В., Коженівського Л.І., Омеляновича Л.О., Кузенко Т.Б., та ін. У роботах учених основна увага приділяється визначенню поняття економічної безпеки підприємства та проблемам найбільш ефективного використання ресурсів із метою

запобігання загрозам і стабільного функціонування підприємства. Окрема група авторів досліджує методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Водночас залишаються недостатньо дослідженими проблеми економічної безпеки як системи, підходи до оцінки рівня забезпечення економічної безпеки на рівні держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження економічної безпеки як багаторівневої системи з метою визначення основних елементів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «економічна безпека» та її структурні, функціональні компоненти, зокрема за рівнями ієрархії управління, почали вивчатися в Україні відносно недавно, з початку 90-х років минулого століття, що пов'язано із здобуттям Україною незалежності, формуванням державності, становленням національних, зокрема економічних інтересів.

Загальне визначення поняття «безпека» передбачає відсутність загроз набутих цінностям та відсутність страху стосовно того, що цим цінностям буде завдано шкоди.

Виходячи із цього визначення, можна зазначити, що безпека є основою забезпечення інших базових цінностей, зокрема таких як «добробут» та «сталий розвиток». Тому безпека може розглядатися як головна передумова існування держави, суспільства та індивіда, її наявність дає змогу суспільству зберігати певну накопичену множину базових цінностей [1].

Необхідність забезпечення економічної безпеки держави зумовлена об'єктивними процесами й явищами, які відбуваються в національній економіці та суспільстві, а також у глобальній економіці. Суперечливість інтеграційних тенденцій надає особливого значення проблемі економічної безпеки країни як основи забезпечення її суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності, органічного входження країни до системи світової економіки.

Із точки зору системного підходу економічна безпека є певною системою, яка, свою чергою, є частиною системи національної безпеки.

Нормативним документом, в якому визначено поняття безпеки, є Закон України «Про основи національної безпеки України», де зазначається, що національна безпека країни – це захищеність життєво важливих інтер-

есів людини, громадянина, суспільства й держави, за якою забезпечується сталий розвиток суспільства, сучасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних та потенціальних загроз національним інтересам [2].

Розглядаючи структурні елементи національної безпеки, необхідно зазначити, що всі вони мають економічне підґрунтя, тобто ключовим елементом системи національної безпеки є економічна безпека.

Усі складники національної безпеки є взаємопов'язаними та не можуть бути забезпеченими один без іншого. Так, для забезпечення військової безпеки необхідно є наявність відповідного науково-технічного та економічного потенціалу. Демографічна безпека певною мірою залежить від рівня реальних доходів, який є проявом певного рівня розвитку економіки. Своєю чергою, для забезпечення економічної безпеки необхідно є достатня кількість трудових ресурсів, які є похідними від рівня забезпечення демографічної безпеки. Подібні взаємозв'язки спостерігаються і між іншими видами національної безпеки, проте слід зазначити, що особливе та центральне місце серед усіх видів займає економічна безпека, оскільки вона є матеріальною основою для їх забезпечення.

Зміст категорії «економічна безпека держави» розкривається через баланс економічних інтересів, який дає суб'єкту (носію інтересів) змогу зберегти його якісний стан у конкретний історичний момент та за конкретних умов.

Вирішення проблеми економічної безпеки полягає в балансі інтересів як по вертикалі (суспільство, країна, держава, регіон, підприємство, людина), так і по горизонталі, або у відтворювальному аспекті, що проявляється в необхідності забезпечення економічної безпеки на всіх стадіях відтворювального процесу: виробництва, розподілу, обміну і споживання [3].

У 1998 р. була розроблена Концепція економічної безпеки України, в якій суть економічної безпеки країни визначена як спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всяких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [4].

У цій Концепції визначено основні загрози національній безпеці України, розкрито їхню сутність, розглянуто питання безпеки реального й фінансового секторів економіки, структурні й відтворювальні аспекти економічної безпеки та наведені інтегральні показники економічної безпеки [5].

У більш загальному аспекті економічна безпека держави – це характеристика, суть якої полягає в нормальному функціонуванні економічної системи взагалі, можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісного включення у світову економічну систему.

Як уже зазначалося, коло суб'єктів економічної безпеки охоплює не тільки державу, а й підприємство та особу, які здійснюють самостійну діяльність і забезпечують власну економічну безпеку.

Таким чином, можна виділити основні елементи системи економічної безпеки: суб'єкти, об'єкти, загрози та ризики.

Саме такі елементи в сукупності дають змогу забезпечити сталий економічний розвиток держави, реалізуючи свої інтереси в глобалізованому економічному середовищі, та здатність протистояти наявним та виникаючим загрозам.

У своїй сукупності та взаємодії суб'єкти можуть контролювати, впливати, прогнозувати та протидіяти загрозам та ризикам, які можуть заподіяти фінансову шкоду національним інтересам.

Взагалі можна виділити п'ять основних підходів до визначення економічної безпеки держави: перший базується на визначенні економічної безпеки як певної сукупності

умов або потенціалів забезпечення цільових параметрів безпеки; другий – на визначенні економічної безпеки як певного стану чи рівня розвитку економіки; третій – на визначенні економічної безпеки як процесу, спрямованого на запобігання загрозам та реалізацію економічних інтересів; четвертий базується на відтворювальному підході; п'ятий – на ціннісному підході [6].

Таким чином, економічну безпеку в одних випадках трактують як сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення; в інших – як стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів суспільства та його структур від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також результат соціальної діяльності щодо забезпечення безпеки особи, суспільства, держави. Нарешті, існує розуміння безпеки як такого стану економіки, за якого забезпечується усунення або нейтралізація загроз корінним національним інтересам країни і самому її існуванню. Тобто наявні визначення економічної безпеки розкривають окремі складові частини цього багатогранного та багатофункціонального явища. Але у своїй єдності вони дають всебічне його розуміння.

Отже, економічна безпека може бути визначена як складна багатофакторна категорія, яка характеризується сукупністю умов, за яких існує здатність національної економіки до розширеного відтворення, здатність до протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу збалансованому розвитку країни, здатність до забезпечення конкурентоспроможності національної економіки

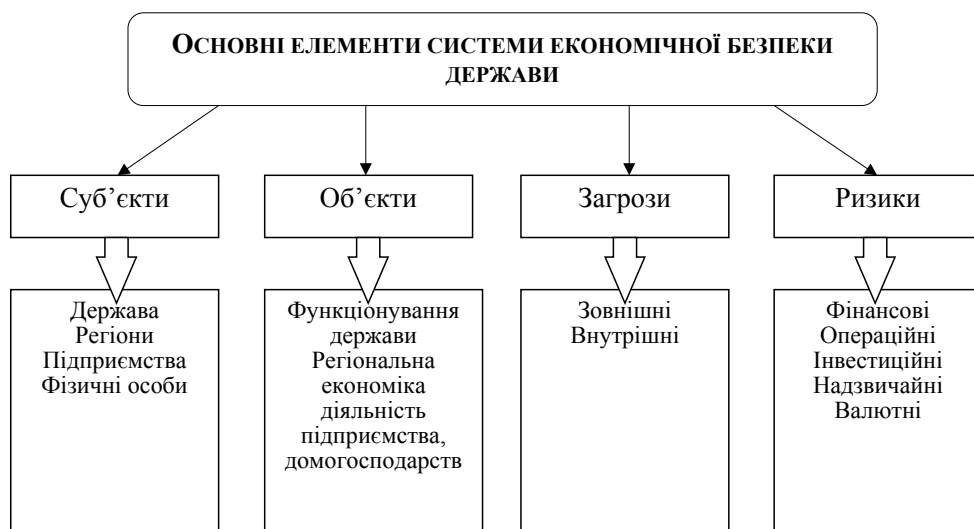

Рис. 1. Основні елементи системи економічної безпеки держави

у світовій системі господарювання, здатність реалізувати економічні інтереси.

Процеси глобалізації та становлення постіндустріального суспільства проявляються в реформуванні статусу окремої держави, ліквідації бар'єрів у міжнародній торгівлі та більш тісній інтеграції національних економік, формуванні єдиного економічного простору та якісно нової системи поділу праці та все більше загострюють питання захисту національних економічних інтересів, який повинен бути забезпечений раціональними засобами, які є адекватними загрозам та викликам сучасного етапу розвитку [7].

Тому економічну безпеку держави необхідно досліджувати у двох аспектах: теоретичному (дослідження системи економічної безпеки та її складників) та практичному (дослідження системи та механізмів забезпечення економічної безпеки).

Процес дослідження економічної безпеки повинен базуватися на принципах: системності, який означає підпорядкування рішень локальних завдань рішенням загальних проблем для всієї системи в цілому; комплексності, який означає, що аналіз економічної безпеки охоплює всі види та форми виробничих відносин; постійності, який означає, що економічна безпека аналізується постійно на основі відповідних періодичних підсумків.

Забезпечення безпеки, своєю чергою, являє собою процес створення та збереження суб'єктом умов свого існування, за яких можливим є реалізація інтересів та досягнення своєї мети, а також створення можливостей для виходу на новий, якісно більш високий рівень розвитку.

Проблема забезпечення економічної безпеки так або інакше стосується практично любого індивіда та соціально-економічної системи, оскільки реалізація своїх особистих, колективних, національних інтересів лежить в основі розвитку та процвітання суспільних формацій.

Між різними рівнями забезпечення економічної безпеки існують взаємозв'язки. Зокрема, є певний зв'язок між інтересами країни, держави, регіонами, господарюючими суб'єктами й індивідами, що зумовлює вироблення та проведення відповідної державної політики у сфері узгодження цих інтересів у рамках збереження цілісності держави і забезпечення необхідного рівня економічної розвитку.

Виокремлення окремих рівнів та видів економічної безпеки дає змогу розширити інформацію про економічну безпеку та можливості її забезпечення.

У світі існують якісно різні системи і моделі забезпечення економічної безпеки держави: американська – орієнтована на поєднання

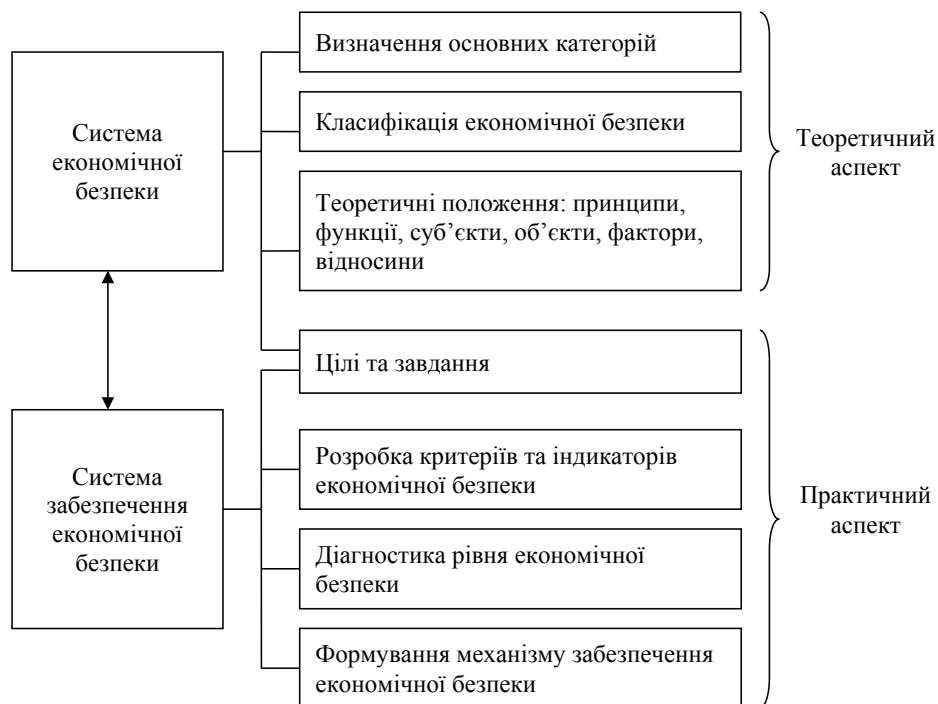

Рис. 2. Теоретичні та практичні аспекти дослідження економічної безпеки

зовнішньої та внутрішньої безпеки; японська – з акцентом на внутрішню соціальну безпеку; китайська, яка є найбільш концентрованим виразом систем безпеки держав, що здійснюють будівництво соціалістичного суспільства; системи, властиві державам, які нещодавно набули незалежність, а також здійснюють глибинну переорієнтацію свого розвитку [8].

Досвід розв'язання проблем національної безпеки по всіх її складниках, що накопичений США, підштовхує інші держави до розробки та впровадження власних концепцій і стратегій національної безпеки, орієнтованих на надійний захист національних і економічних інтересів. Більшість стратегій національної безпеки держав орієнтована на забезпечення національної та економічної безпеки через проведення радикальних економічних реформ, тісну інтеграцію у світові та європейські системи безпеки, приєднання до економічних і політичних союзів та організацій.

Узагальнений аналіз досвіду щодо розв'язання проблем економічної безпеки США, країн Центральної та Східної Європи, а також держав СНД свідчить, що найбільш розвинені держави світу будують власну стратегію забезпечення економічної безпеки на основі отримання економічних переваг шляхом значного впливу на інші країни. Для забезпечення глобального лідерства використовується весь комплекс політичних, військових, економічних і політичних важелів. Глобальні держави-лідери приділяють більшу увагу зовнішнім аспектам економічної безпеки.

Досвід країн Центральної і Східної Європи базується на орієнтації процесу забезпечення економічної безпеки через проведення радикальних економічних реформ, тісну інтеграцію у світові та європейські системи безпеки, приєднання до економічних і політичних союзів та організацій.

Для країн – членів СНД характерне відокремлення економічного складника серед сфер національної безпеки, підвищена увага приділяється внутрішнім чинникам економічних небезпек та чіткій систематизації за сферами національної безпеки.

Висновки з цього дослідження. Світовий досвід розв'язання проблем економічної безпеки свідчить про необхідність удосконалення концептуального забезпечення економічної безпеки у зовнішньоекономічній сфері України, використання позитивних ознак глобалізації для цілей суспільного розвитку держави та пріоритетності забезпечення національних економічних інтересів під час формування зовнішньої та внутрішньої політики.

Для країн із ринковою, донедавна з перехідною, економікою, які перебувають у зоні системної кризи, до яких належить й Україна, найбільш оптимальна модель забезпечення економічної безпеки може базуватися на творчому поєднанні ресурсів, стабільності, керованості і дозованого економічного ризику в тих сферах господарювання, де можливо отримати максимальну соціально-економічну поточну ефективність, а також створити сприятливі умови для перспективних інноваційних проектів.

Реалізація такої моделі економічної безпеки передбачає раціональне використання точкових технологій господарювання, зорієнтованих на максимальну результативність у мінімально стислі терміни. Економія часу стає базовою умовою у господарській успішності та економічній безпеці.

На сучасному етапі розвитку, який характеризується посиленням процесів глобалізації, що зумовлює появу високого рівня нестабільності та незвичності впливу окремих факторів, ефективним методом забезпечення економічної безпеки країни є адаптація до зовнішнього середовища, що постійно змінюється.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амоша О.І. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, Р.В. Покотиленко та ін. // *Фундаментальні орієнтири науки (гуманітарний та соціально-економічний напрями)* : Збірник статей за матеріалами проектів Державного фонду фундаментальних досліджень. – 2005. – С. 340–354.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV.
3. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // *Вопросы экономики*. – 1994. – № 12. – С. 36–44.
4. Концепція економічної безпеки України / за ред. В.М. Гесця ; НАН України ; Інститут економічного прогнозування. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
5. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 № 3/97-ВР. // *Відомості Верховної Ради*. – 1997. – № 10. – С. 85.

6. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк ; Нац. ін-т. пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
7. Бесчастний А. Економічна безпека України у контексті світової економічної кризи / А. Бесчастний // Економіка та держава. – 2009. – № 5. – С. 67–69.
8. Єдинак В.Ю. Окремі питання забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобалізації / В.Ю. Єдинак // Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (20–21 лист. 2003 р.). – Дніпропетровськ : АМСУ, 2003. – С. 39–41.